

Nr 316

Av herr **Möller**, om utredning rörande filmcensuren.

Under senare tid har en livlig debatt uppstått om filmcensuren. Orsaken härtill är främst statens biografbyrås handläggning av två filmer. Den ena, Ingmar Bergmans »Tystnaden», fick oklippt passera censuren. Den andra, Vilgot Sjömans »491», drabbades däremot av totalförbud.

Detta senare beslut har av producenten Svensk filmindustri överklagats hos Kungl. Maj:t.

Debatten kring dessa frågor har riktat uppmärksamheten på en rad principiella och praktiska problem. Dessa kvarstår även sedan Kungl. Maj:t avgjort överklagandet av förbudet mot »491».

Emellertid är dessa frågor av sådan räckvidd att de väl förtjänar att prövas i hela sitt sammanhang, dvs. att hela frågan om filmcensuren ställning i samhället underkastas prövning.

Problemen är dels sådana principiella som alltid är förknippade med censur, dels sådana praktiska som rör åldersgränser o. d. för filmpubliken samt tillkomsten av film i TV som ligger utanför censuren. Debatten har visat det dilemma som uppstår genom förekomsten av filmcensur, en konflikt mellan dels samhällets önskan att skydda medborgarna mot negativa företeelser, dels det i en demokrati naturliga kravet på konstnärlig frihet och yttranderätt utan statlig förhandscensur.

Samhället ställer filmen i särklass jämfört med andra massmedia och andra produkter av konstnärlig alstring. För samtliga media gäller att de kan bli föremål för rättsligt ingripande om de strider mot allmän lag. Men för filmen — och endast för den — tillkommer en särskild förhandsgranskning genom statligt organ.

Detta har motiverats med att filmen utövar en särskild suggestion som inga andra massmedia besitter. Huruvida denna faktor och dessa motiv är lika tungt vägande, eller tillräckligt vägande, nu som i filmens barndom — filmcensuren infördes före första världskriget — är en av de frågor som borde underkastas närmare analys.

Den principiella utgångspunkten i ett demokratiskt samhälle bör rimligen vara att söka undvika censur, i synnerhet för vuxna människor. Redan härav borde statsmakterna från tid till annan pröva om inte filmcensuren kunde avvecklas för vuxen publik och samhällskontrollen över filmen ges former som mer sammanfaller med vad som gäller för andra massmedia.

Filmcensuren omfattning framgår av biografbyråns uppgift att under ett år (1962) granskades 386 långfilmer. Av dessa totalförbjöds 24 filmer, medan klippningar företogs i 55.

Den långsiktiga tendensen har varit att censuren blivit mer generös i bedömningen. Filmer visas i dag som för femton—tjugo år sedan sannolikt hade blivit mer eller mindre hårt klippta.

Denna utveckling får ses som en reflex av den allt friare debatt som i vårt land förs om praktiskt taget alla mänskliga och samhällsliga problem, vilka utsetts för analys och debatt av alltmer hänsynslöst inträngande och realistisk karaktär. En sådan utveckling av debatten — vari filmen har sin givna plats — kan vålla vissa olägenheter och från tid till annan stöta utbredda moraliska och etiska meningar. Men på det hela är denna mer inträngande och realistiska allmändebatt av värde för människans utveckling och för samhället.

I gällande rätt beträffande filmcensur heter det att statens biografbyrå ej må godkänna film eller del av film, vars förevisande på grund av det sätt varpå händelserna skildras och det sammanhang vari de förekommer kan verka förråande eller skadligt upphetsande eller förleda till brott. Ingridande kan vidare ske om films förevisande kan anses olämpligt med hänsyn till rikets förhållande till främmande makt eller vålla men för försvaret eller skada rikets säkerhet.

I förarbetena till lagstiftningen har statsmakterna eftertryckligt betonat att censuren bör vara huvudsakligen mentalhygieniskt inriktad och att ingripanden efter rent moraliska eller estetiska linjer inte borde förekomma. Detta betonades starkt av 1949 års filmkommitté, som utrett frågan om filmcensuren, och underströks i Kungl. Maj:ts proposition (nr 116) år 1954 liksom av utskott och riksdag.

I likhet med filmkommittén fann departementschefen att varje form av smakcensur måste avböjas. Han förklarade sig också ense med kommittén om vikten av att filmer inte blott måste bedömas efter sina rent formella element utan också med behörigt hänsynstagande till filmens sammanhang, syftning och helhetsverkan.

På liknande sätt har nuvarande departementschef uttalat sig i den aktuella debatten om censuren och bl. a. betonat att smakcensur inte får utövas av biografbyrån.

Tonvikten i filmcensuren skall alltså ligga på det rent mentalhygieniska området och enligt lagens förarbeten främst utgöra skydd mot sadistiska och skadligt ångestpressande inslag i filmerna. Statliga ingrepp efter moraliska eller renodlat estetiska principer bör enligt lagens anda och bokstav inte förekomma. Som ett skäl härför anförde 1949 års filmkommitté de övermäktiga svårigheterna att komma fram till allmängiltiga värderingar på något av dessa områden. Kommittén yttrade:

Även när det gäller mentalhygieniska frågor är det svårt att göra kategoriska uttalanden av skadeverkningar av film annat än när det gäller barn och psykolabila personer. När det gäller vuxna, »normala» människor, är det också svårt att väga mot varandra vådorna av en psykisk upphetsning och värdet av en konstnärlig upplevelse.

Svårigheten att göra en entydig mentalhygienisk bedömning av en films inverkan är inte mindre i dag än tidigare. Debatten mellan expertisen, mentalhygienisk och psykiatrisk, visar att meningarna är delade och att inga generella slutsatser är möjliga om en films inverkan. Även för en lekman förefaller det klart att en eventuell påverkan måste variera från individ till individ.

Lagstiftningen om filmcensuren uppställer vissa kriterier och nämner begrepp som »förråande» och »skadligt upphetsande». Det kan ifrågasättas om den mentalhygieniska expertisen har säker måttstock för att göra sådana bedömningar, exempelvis att fastställa distinktionen mellan »upphetsande» och »skadligt upphetsande» eller säga i vad mån en film verkar »förråande».

Risken är snarare att andra bedömningsgrunder — moraliska och etiska — mängder sig in vid censuren, sådana som enligt lagstiftningen inte bör influera men som ändå mer eller mindre omedvetet gör det.

Forskningen ger inga säkra resultat om filmens och andra massmedias inverkan på människan. Veterligen finns inga sådana forskningsresultat och mätningmetoder säkrade i något land.

Det förefaller därför vara tveksamt att basera en statlig censur på så pass osäkra grunder och att i sådan grad ställa filmen i särklass bland massmedia. Risken för godtycke och influens av andra bedömningsgrunder är närliggande. Det har även antytts att en så irrationell faktor som olika sammansättning av censorsgruppen vid skilda tillfällen skulle kunna leda till olika behandling av en film, vilket i så fall skulle tillföra censuren ännu ett inslag av godtycke.

Filmgranskningsrådet har i skrivelse till Kungl. Maj:t förordat intensivare forskning om hur en del åldersgrupper mentalhygieniskt påverkas av film. Initiativet kan tillstyrkas av envar. Mer vetenskaplig forskning behövs onekligen på området.

Men det kan dröja mycket länge innan en sådan forskningsinsats kan ge resultat, och man kan starkt betvivla att det även i bästa fall går att med någorlunda säkerhet bedöma filmens och andra massmedias inverkan på den enskilda människan.

Om i detta läge andra och starkare skäl talar för en prövning av filmcensurens ställning, bör behovet av forskning och hoppet om framtida resultat härav inte hindra statsmakterna att handla. För min del anser jag att sådana skäl föreligger.

Tidpunkten torde vara lämplig att låta en offentlig utredning pröva den svenska filmcensurens ställning.

Därvid borde i första hand prövas om filmcensuren för vuxna människor numera kan anses behövlig. Frågeställningen är den centrala och den som vållar konflikter och skapar dilemma. Problemet med importen av utländsk film — som i regel vållar de flesta ingreppen av censuren på grund av våldsinslag — måste i detta sammanhang särskilt beaktas.

Några egentliga anmärkningar mot censur av film för barn och minderåriga har inte anförts i debatten. Däremot har lämpligheten i nuvarande åldersgräns 15 år ifrågasatts på flera håll. Det har hävdats att en förskjutning uppåt av

denna gräns exempelvis till 17—18 år skulle underlätta en hyfsning av hela problemet.

Även om vuxencensuren slopades, måste rimligen ett statligt organ av biografbyråns karaktär finnas kvar, bl. a. för klassning av film efter olika åldersgränser osv.

I utredningen borde vidare uppmärksammas en ny och väsentlig faktor, nämligen televisionens tillkomst och dess inverkan på frågan om filmcensuren ställning. För närvarande gäller olika normer för visning av film på allmän biograf och i TV. Den förra är underkastad censur, vilket däremot film som visas i TV slipper. En film som först efter censuren ingrepp och klippning får visas på biograf kan visas i oklippt skick i TV med dess miljonpublik.

Detta förefaller vara en betydande inkonsekvens och en faktor som delvis kan göra filmcensuren illusorisk. Den juridiska tolkningen att filmvisning på biograf är »offentlig» men en TV-sändning av film är »privat» är inte övertygande. I själva verket visar inkonsekvensen att lagstiftningen på detta område inte är anpassad till våra dagars förhållanden och massmedia. Denna faktor stöder kravet på utredning.

Ett slopande eller en väsentlig omläggning av filmcensuren för vuxna skulle uppenbart behöva förknippas med prövning av de rättsliga reglerna på detta område, lämpligen så att ett system för snabbt och smidigt rättsligt ingripande vid behov kunde ske samt att ett ansvarighetssystem skapades. Det borde prövas om inte de regler som gäller för pressen i tillämpliga delar kunde ligga till grund härför. Jag tänker då främst på behovet av en juridiskt ansvarig hos varje filmproducent eller filmimportör, liksom på möjligheten att ha särskilt filmgranskningsombud med motsvarande uppgifter och efterhandsgranskande befogenheter som tryckfrihetsombud.

Med hänvisning till det ovan sagda hemställer jag,

att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte hemställa om en utredning av den statliga filmcensuren ställning.

Stockholm den 24 januari 1964

Yngve Möller